Pregledni naučni rad
UDK:323.2:327.7/.8-053.3/.6
DOI:10.7251/ZND2601622S

ZLOUPOTREBA DJECE U TERORISTIČKIM ORGANIZACIJAMA IZMEĐU PROPAGANDE I PRISILE

***Jadranka Stojanović*[312]**
Doktorand na doktorskim studijima sigurnosti FKKSS Sarajevo
Univerzitet u Sarajevu – Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Sarajevo

Apstrakt: *Zloupotreba djece u terorističkim organizacijama predstavlja ozbiljan bezbjednosni, pravni i humanitarni problem savremenog društva. Rad analizira zloupotrebu djece u terorističkim organizacijama kao kompleksan bezbjednosni i društveni fenomen, sa posebnim fokusom na međusobno djelovanje propagande i prisile kao ključnih mehanizama njihove instrumentalizacije. Savremeni oblici terorizma karakterišu se visokom adaptivnošću i sposobnošću korištenja ranjivih društvenih kategorija, među kojima djeca zauzimaju posebno mjesto zbog svoje podložnosti utjecajima i ograničenih kapaciteta za autonomno odlučivanje. U radu se razmatraju faktori koji doprinose radikalizaciji djece, uključujući individualne, porodične, društvene i političke okolnosti, kao i uloga digitalnog prostora u širenju ekstremističkih narativa. Poseban segment rada posvećen je analizi konteksta Bosne i Hercegovine, gdje postkonfliktno nasljeđe, društvene podjele i institucionalni izazovi oblikuju specifične sigurnosne dinamike. Takođe se razmatraju savremeni pristupi prevenciji, deradikalizaciji i rehabilitaciji djece, uz naglasak na potrebu integrisanih i multidisciplinarnih strategija. Rad ukazuje na značaj razvoja efikasnih politika koje istovremeno štite djecu i doprinose dugoročnoj stabilnosti i sigurnosti društva.*

Ključne riječi: *zloupotreba djece, savremeni terorizam, prisila, propaganda, radikalizacija,*

Uvod

Zloupotreba djece u terorističkim organizacijama predstavlja jedan od najsloženijih izazova savremenih studija bezbjednosti, budući da se nalazi na raskršću između tradicionalnih sigurnosnih prijetnji i koncepta ljudske bezbjednosti. Iako su djeca kroz istoriju bila prisutna u različitim oblicima oružanih sukoba, savremeni terorizam uvodi nove obrasce njihove instrumentalizacije, koji uključuju sofisticirane propagandne tehnike i različite oblike prisile. Ova pojava ne može se posmatrati isključivo kao humanitarni problem, već i kao ozbiljan sigurnosni izazov koji utiče na stabilnost društava i dugoročnu dinamiku konflikata. Savremene terorističke organizacije karakteriše visok stepen organizacione i operativne adaptivnosti, što im omogućava da kontinuirano prilagođavaju svoje strategije promjenama u globalnom okruženju. U tom kontekstu, djeca se sve češće pojavljuju kao ciljna grupa za regrutovanje, ali i kao sredstvo za ostvarivanje strateških ciljeva. Njihova uloga prevazilazi pasivnu viktimizaciju, jer se koriste u propagandne svrhe, za logističku podršku, pa čak i

[312] s.jadranka70@gmail.com; jadrankastojanovic@fkn.unsa.ba

za izvršenje nasilnih aktivnosti. Time zloupotreba djece postaje integralni dio savremenih sigurnosnih prijetnji i zahtijeva sistematično naučno istraživanje.

Ključni analitički okvir ovog rada zasniva se na razmatranju propagande i prisile kao međusobno povezanih mehanizama zloupotrebe djece. Propaganda djeluje kroz oblikovanje percepcija, vrijednosti i identiteta, često koristeći emocionalno snažne narative koji djecu predstavljaju kao heroje ili branioce određene ideologije. Razvoj digitalnih tehnologija dodatno je unaprijedio ove procese, omogućavajući terorističkim organizacijama da putem društvenih mreža i online platformi dopru do široke publike. S druge strane, prisila se manifestuje kroz različite oblike pritiska, uključujući prijetnje, manipulaciju i iskorištavanje socio-ekonomskih slabosti, čime se osigurava kontinuiran priliv novih članova. Radikalizacija djece predstavlja proces koji se odvija kroz složenu interakciju individualnih i društvenih faktora. Razvojne karakteristike djece, uključujući potrebu za pripadanjem i identitetom, čine ih posebno podložnim utjecajima ekstremističkih narativa. Faktori poput siromaštva, marginalizacije, nedostatka obrazovanja i izloženosti nasilju dodatno povećavaju rizik od radikalizacije. Digitalni prostor u savremenim uslovima igra značajnu ulogu, jer omogućava brzo širenje ideologija i stvaranje virtualnih zajednica koje mogu imati snažan utjecaj na mlade. U kontekstu Bosne i Hercegovine, ova problematika dobija dodatnu složenost. Kao postkonfliktno društvo, BiH se suočava sa specifičnim izazovima koji uključuju institucionalnu fragmentaciju, socio-ekonomske poteškoće i prisutnost različitih oblika društvenih podjela. Iako ne postoje masovni obrasci zloupotrebe djece u terorističkim organizacijama, određeni indikatori, poput prisustva radikalizacijskih narativa i iskustva odlaska stranih boraca, ukazuju na potrebu kontinuiranog praćenja i preventivnog djelovanja. Ovi faktori čine Bosnu i Hercegovinu relevantnim primjerom za analizu u širem regionalnom i međunarodnom kontekstu. Cilj ovog rada jeste da se analizira zloupotreba djece u terorističkim organizacijama kroz prizmu propagande i prisile, uz identifikaciju ključnih faktora koji doprinose radikalizaciji, kao i razmatranje mogućnosti prevencije, deradikalizacije i rehabilitacije. Poseban akcenat stavljen je na razumijevanje specifičnosti Bosne i Hercegovine, kako bi se ukazalo na izazove i mogućnosti razvoja efikasnih sigurnosnih politika u ovom kontekstu.

Teorijski okvir - savremene studije bezbjednosti i fenomen terorizma

Razumijevanje zloupotrebe djece u terorističkim organizacijama zahtijeva teorijski pristup koji prevazilazi uske okvire tradicionalnih sigurnosnih analiza i uključuje multidisciplinarne perspektive. Savremene studije bezbjednosti sve više naglašavaju potrebu za integracijom različitih teorijskih pravaca kako bi se obuhvatila kompleksnost fenomena koji uključuje istovremeno političke, društvene, psihološke i razvojne dimenzije. U tom smislu, teorijski okvir ovog rada zasniva se na kombinaciji klasičnih teorija terorizma, savremenih pristupa radikalizaciji, koncepta ljudske bezbjednosti, kao i konstruktivističkih i sociooloških perspektiva. Polazna tačka analize nalazi se u klasičnim teorijama terorizma koje terorizam definišu kao oblik političkog nasilja sa jasno artikulisanim ciljevima. Terorizam u 21. vijeku predstavlja jednu od najvećih sigurnosnih prijetnji na globalnom nivou, reflektujući promjene koje donosi globalizacija, digitalizacija i geopolitičke dinamike. Ovaj period obilježen je transformacijom terorističkih taktika, metoda, ciljeva i ideologija, s posebnim naglaskom na korištenje interneta i društvenih mreža za regrutovanje i širenje ideologije. Terorizam danas nije ograničen na pojedinačne regije već je postao globalni fenomen s dubokim međunarodnim posljedicama. Savremeni terorizam obilježavaju različite manifestacije i definicije koje su se prilagodile globalnim promjenama u politici, tehnologiji i medijskoj komunikaciji. Razumijevanje savremenog terorizma zahtijeva dublji uvid u njegove mnogobrojne dimenzije, uključujući: razvoj tehnoloških alata, promjene u globalnom sigurnosnom okruženju i sve složenije motive terorističkih akcija (Schmid, 2011:40). Crenshaw (2011:142) ističe da teroristčke organizacije djeluju racionalno,

nastojeći da maksimiziraju politički efekat svojih aktivnosti uz ograničene resurse. Uključivanje djece može se posmatrati kao strateška adaptacija koja omogućava dugoročnu održivost organizacije, djeca predstavljaju resurs koji je relativno lako mobilizovati, posebno u uslovima društvene nestabilnosti i institucionalne slabosti. Hoffman (2006:56) dodatno naglašava da savremeni terorizam karakteriše fleksibilnost i inovativnost, što uključuje i promjene u strukturi članstva, metodama djelovanja i ciljnim grupama regrutovanja. Međutim, racionalistički pristupi sami po sebi nisu dovoljni za objašnjenje fenomena zloupotrebe djece, psihološke teorije radikalizacije nude dodatnu dimenziju analize, fokusirajući se na procese koji se odvijaju na individualnom nivou. Horgan (2005:145) ukazuje da radikalizacija nije trenutni čin, već proces koji uključuje postepene promjene u identitetu i percepciji stvarnosti. Kod djece, ovaj proces je dodatno intenziviran zbog njihove razvojne faze, koja podrazumijeva potragu za identitetom, pripadanjem i smislom. Borum (2011:10) razvija model koji uključuje faze percepcije nepravde, atribucije krivice i legitimacije nasilja, što je posebno relevantno u kontekstu mladih koji su izloženi jednostavnim i emocionalno snažnim narativima. Savremeni pristupi radikalizaciji sve više odbacuju ideju jedinstvenog modela i naglašavaju pluralitet puteva koji vode ka ekstremizmu. Neumann (2013:874) upozorava da radikalizacija nije uniforman proces, već zavisi od specifičnih društvenih i političkih okolnosti. Ova perspektiva je ključna za razumijevanje zloupotrebe djece, jer ukazuje da različiti konteksti proizvode različite oblike radikalizacije. U nekim slučajevima dominira propaganda i ideološka indoktrinacija, dok u drugim presudnu ulogu imaju prisila i nasilje.

Konstruktivistički pristupi dodatno produbljuju analizu kroz fokus na ulogu ideologije, diskursa i identiteta. Ekstremističke organizacije ne djeluju samo kroz nasilje, već i kroz proizvodnju značenja, odnosno kroz kreiranje narativa koji legitimišu njihovo djelovanje. Speckhard (2016:62) ukazuje da takvi narativi često nude pojednostavljene interpretacije svijeta, u kojima se složeni društveni problemi svode na moralne dihotomije. Djeca, zbog svoje razvojne faze, posebno su podložna ovakvim narativima, ti narativi zadovoljavaju njihovu potrebu za jasnoćom i pripadanjem. Propaganda se može posmatrati kao centralni mehanizam socijalizacije unutar terorističkih organizacija. Ona ne služi samo za regrutovanje novih članova, već i za održavanje kohezije i legitimiteta unutar organizacije. Razvoj digitalnih tehnologija dodatno je unaprijedio ovaj proces, omogućavajući širenje ideoloških sadržaja na globalnom nivou. Zelin (2017:16) ukazuje da digitalne platforme omogućavaju stvaranje virtualnih zajednica koje mogu imati snažan uticaj na identitet mladih, čime se tradicionalni oblici socijalizacije djelimično zamjenjuju on-line interakcijama. Teorija socijalnog učenja pruža dodatno objašnjenje načina na koji djeca usvajaju obrasce ponašanja. Prema ovom pristupu, ponašanje se uči kroz posmatranje i imitaciju, što znači da djeca koja su izložena nasilju i ekstremističkim ideologijama imaju veću vjerovatnoću da usvoje takve obrasce. Ovaj proces je posebno izražen u okruženjima gdje su nasilje i ekstremizam normalizovani, kao što su zone konflikta ili zajednice sa visokim stepenom radikalizacije. U takvim uslovima, granica između devijantnog i prihvatljivog ponašanja postaje zamagljena.

Koncept ljudske bezbjednosti predstavlja ključni teorijski okvir za razumijevanje položaja djece u ovom kontekstu. Za razliku od tradicionalnih pristupa koji sigurnost posmatraju kroz prizmu države, ljudska bezbjednost fokus stavlja na pojedinca i njegove osnovne potrebe. UNDP (2017:45) naglašava da faktori poput siromaštva, nejednakosti i nedostatka obrazovanja značajno povećavaju ranjivost pojedinaca. Djeca, kao posebno osjetljiva kategorija, nalaze se u središtu ovog pristupa, jer njihova sigurnost direktno zavisi od šireg društvenog okruženja. Ovaj pristup omogućava da se zloupotreba djece u terorizmu posmatra ne samo kao sigurnosni problem, već i kao pitanje razvoja i socijalne pravde. Nedostatak obrazovnih i ekonomskih prilika, marginalizacija i društvena isključenost stvaraju uslove u kojima ekstremističke ideologije mogu postati privlačne. U tom smislu, prevencija radikalizacije zahtijeva ne samo sigurnosne mjere, već i šire društvene reforme. Sociološki pristupi

dodatno naglašavaju ulogu strukturalnih faktora u procesu radikalizacije. Društvene nejednakosti, politička nestabilnost i nedostatak institucionalnog povjerenja mogu stvoriti osjećaj frustracije i nepravde, koji predstavlja plodno tlo za ekstremističke ideologije (Mijalković, 2009). Schmid (2011:301) ukazuje da slabe institucije i nedostatak vladavine prava povećavaju prostor za djelovanje ekstremističkih grupa, posebno u postkonfliktnim društvima. U pogledu Bosne i Hercegovine, teorijski okvir mora uzeti u obzir specifičnosti postkonfliktnog društva, koje karakterišu složeni politički odnosi, etničke podjele i institucionalna fragmentacija. Azinović (2018:67) naglašava da naslijeđe rata i prisustvo različitih ideoloških narativa utiču na sigurnosnu dinamiku i mogu doprinijeti pojavi radikalizacije, posebno među mladima. Turčalo (2019:52) dodatno ukazuje na značaj društvenih i političkih faktora u oblikovanju ekstremističkih narativa, što zahtijeva kontekstualizovan pristup analizi.

Teorijski okvir ovog rada, ne posmatra djecu kao racionalne aktere u klasičnom smislu, već kao subjekte koji djeluju unutar ograničenih i često nepovoljnih okolnosti. Njihove odluke i ponašanja oblikovani su kombinacijom individualnih karakteristika i strukturalnih faktora, što zahtijeva pažljivo i nijansirano tumačenje. Zloupotreba djece u terorizmu predstavlja rezultat interakcije propagande, prisile i šireg društvenog konteksta, integracijom navedenih teorijskih pristupa moguće je razviti sveobuhvatan okvir koji omogućava dublje razumijevanje fenomena zloupotrebe djece u terorističkim organizacijama. Ovaj okvir ukazuje na to da se problem ne može svesti na pojedinačne uzroke ili jednostavne modele objašnjenja, već zahtijeva analizu međusobno povezanih faktora koji djeluju na različitim nivoima. Takav pristup predstavlja osnovu za dalju analizu u radu, ali i za razvoj efikasnih strategija prevencije i odgovora u okviru savremenih bezbjednosnih politika.

Transformacija savremenog terorizma i uloga djece

Savremeni terorizam prolazi kroz kontinuiranu transformaciju koja se ogleda u promjeni organizacionih struktura, metoda djelovanja i načina mobilizacije članstva. Ove promjene rezultat su interakcije globalnih političkih procesa, tehnološkog razvoja i evolucije samih terorističkih organizacija, koje nastoje očuvati svoju relevantnost i operativnu sposobnost u sve kompleksnijem sigurnosnom okruženju. Jedna od najznačajnijih karakteristika ove transformacije jeste povećano uključivanje djece u različite aspekte djelovanja terorističkih i srodnih oružanih organizacija. Prema Hoffmanu (2006:58), savremeni terorizam karakteriše prelazak sa rigidnih hijerarhijskih struktura na fleksibilne mrežne modele organizovanja. Ovakav pristup omogućava bržu adaptaciju, ali i otvara prostor za uključivanje šireg spektra aktera, uključujući i djecu. Djeca u ovom kontekstu ne predstavljaju samo dodatni ljudski resurs, već i strateški element koji doprinosi dugoročnoj održivosti organizacija. Njihovo uključivanje omogućava stvaranje generacijskog kontinuiteta, ali i jačanje ideološke baze. Uloga djece u savremenim terorističkim organizacijama značajno je evoluirala, dok su u ranijim fazama konflikata djeca uglavnom korištena za pomoćne i logističke zadatke, danas se njihova uloga proširuje na različite operativne i simboličke funkcije (Kovačević, 2011:76). Bloom (2019:78) ukazuje da djeca mogu biti uključena u propagandne aktivnosti, prikupljanje informacija, logističku podršku, ali i u direktne borbene zadatke. Njihovo prisustvo često ima snažan psihološki i propagandni efekat, jer izaziva pažnju javnosti i pojačava percepciju posvećenosti organizacije. Primjeri iz različitih konflikata potvrđuju ovu tendenciju. Organizacije poput ISIS-a razvile su sofisticirane programe za uključivanje djece, poznate kao „mladi kalifata“, gdje su djeca sistematski izložena ideološkoj indoktrinaciji i obuci (Winter, 2015:57). Slični obrasci mogu se uočiti i kod Boko Harama i Al-Shabaaba, gdje se djeca koriste kao dio šire strategije nasilja i zastrašivanja. Ovi primjeri ukazuju na to da zloupotreba djece predstavlja globalni fenomen koji nije vezan za jednu organizaciju ili ideološki okvir. Dodatnu dimenziju ovom fenomenu daje djelovanje Kurdistanske radničke partije

(PKK) i s njom povezanih struktura, uključujući YPG, posebno u kontekstu sukoba u Siriji i Turskoj. Iako se status ovih organizacija razlikuje u međunarodnom političkom diskursu, relevantni izvještaji ukazuju na problem uključivanja maloljetnika u njihove redove. Human Rights Watch (2018) u izvještaju *"Syria: Armed Group Recruiting Children"* dokumentuje slučajeve regrutovanja djece od strane kurdskih oružanih formacija, uključujući YPG. U izvještaju se navodi da su neka djeca regrutovana uz obećanja o boljem životu, dok su u drugim slučajevima porodice prijavljivale nestanak djece i sumnju na prisilno uključivanje. Ovi nalazi ukazuju na postojanje i propagandnih i prisilnih elemenata u procesu regrutovanja. Slično tome, izvještaji Ujedinjenih nacija, posebno *Report of the Secretary-General on Children and Armed Conflict* (United Nations, 2020), identifikuju YPG kao jednu od grupa koja je u određenim periodima bila povezana s regrutovanjem djece. Iako su zabilježeni napori za potpisivanje akcijskih planova i smanjenje takvih praksi, izvještaji ukazuju na izazove u njihovoj dosljednoj implementaciji. Ova situacija ilustrira širi problem u kojem formalne obaveze ne moraju uvijek rezultirati potpunim prestankom prakse na terenu. U slučaju PKK, izvještaji različitih organizacija i institucija ukazuju na dugogodišnje prisustvo maloljetnika u njenim strukturama. Prema izvještajima organizacija za zaštitu ljudskih prava, regrutovanje se odvija kroz kombinaciju ideološke mobilizacije, društvenog pritiska, u nekim slučajevima, prisilnih metoda. Ova kombinacija potvrđuje teorijsku pretpostavku da propaganda i prisila djeluju kao međusobno povezani mehanizmi. Specifičnost propagande u kontekstu PKK/YPG ogleda se u njenom snažnom oslanjanju na identitetske i političke narative. Djeca i mladi se često prikazuju kao simbol borbe za kolektivna prava, pravdu i slobodu, što može imati snažan mobilizacijski efekat, posebno u kontekstima gdje postoji percepcija marginalizacije. Speckhard (2016:63) ukazuje da ovakvi narativi imaju poseban utjecaj na mlade, jer nude osjećaj svrhe i pripadnosti.

Socio-ekonomski faktori dodatno doprinose ovom procesu, u područjima zahvaćenim konfliktom, gdje su obrazovne i ekonomske mogućnosti ograničene, djeca su posebno ranjiva. UNDP (2017:46) naglašava da nedostatak perspektive i osjećaj nepravde mogu povećati sklonost mladih ka radikalnim ideologijama. Ova dinamika posebno je izražena u nestabilnim regionima, gdje su institucionalni kapaciteti oslabljeni. Uloga djece u ovim strukturama obuhvata širok spektar aktivnosti, pored logističkih zadataka, djeca se koriste u propagandnim materijalima, gdje njihovo prisustvo ima simbolički značaj. Takođe, njihovo uključivanje može imati psihološki efekat na protivnika, jer dodatno komplikuje operativne odluke. Bloom (2019:82) ističe da korištenje djece može smanjiti vjerovatnoću direktnog napada, što predstavlja taktičku prednost za organizacije. Digitalna dimenzija savremenog terorizma dodatno pojačava ove procese. Online platforme omogućavaju širenje propagande i stvaranje virtualnih zajednica koje mogu uticati na mlade širom svijeta. Zelin (2017:18) naglašava da digitalni prostor omogućava kontinuiranu izloženost ideološkim sadržajima, čime se ubrzava proces radikalizacije. Ovaj aspekt je posebno važan jer omogućava transnacionalno djelovanje i prelazak granica tradicionalnih konflikata. Zloupotreba djece nije ograničena na određene organizacije ili ideologije, već predstavlja širi fenomen koji se javlja u različitim kontekstima. Bez obzira na razlike u ideološkim osnovama, osnovni mehanizmi uključivanja djece ostaju slični i zasnivaju se na kombinaciji propagande, prisile i strukturalnih faktora. Ovi fenomeni u Bosni i Hercegovini nemaju direktnu manifestaciju u obliku organizovanog regrutovanja djece, ali predstavljaju važan indikator globalnih trendova. Razumijevanje ovih procesa omogućava pravovremeno prepoznavanje potencijalnih rizika i razvoj preventivnih strategija. Iskustvo odlaska stranih boraca i prisustvo radikalizacijskih narativa ukazuju na potrebu kontinuiranog praćenja i analize. Transformacija savremenog terorizma jasno pokazuje da zloupotreba djece predstavlja sistemski izazov koji zahtijeva integrisan pristup. Primjeri iz različitih dijelova svijeta, uključujući PKK/YPG, potvrđuju da je riječ o fenomenu koji prevazilazi ideološke i geografske granice. Ova

činjenica dodatno naglašava potrebu za razvojem sveobuhvatnih strategija koje će uključivati preventivne, sigurnosne i rehabilitacione mjere.

Faktori radikalizacije djece

Radikalizacija djece predstavlja složen i višeslojan proces koji se ne može objasniti jednim uzrokom ili linearnim modelom razvoja. U savremenim studijama bezbjednosti, ovaj fenomen se posmatra kao rezultat interakcije različitih faktora koji djeluju na individualnom, porodičnom, društvenom i političkom nivou. Djeca, zbog svojih razvojnih karakteristika, predstavljaju posebno ranjivu kategoriju, jer nemaju u potpunosti razvijene kapacitete za kritičko prosuđivanje, što ih čini podložnijim utjecajima ekstremističkih narativa i manipulativnih praksi (Horgan, 2005:145). Razumijevanje faktora radikalizacije djece zahtijeva integrisan pristup koji obuhvata različite dimenzije njihovog okruženja i razvoja. Individualni faktori predstavljaju početnu tačku analize radikalizacije, djeca se nalaze u fazi razvoja identiteta u kojoj traže smisao, pripadnost i jasno definisane vrijednosti. Ova potreba može biti iskorištena od strane ekstremističkih grupa koje nude jednostavne i binarne interpretacije svijeta, gdje se kompleksne društvene i političke realnosti svode na sukob dobra i zla (Speckhard, 2006:60), odnosno djeca mogu razviti osjećaj misije i svrhe, što dodatno povećava njihovu sklonost prihvatanju ekstremističkih ideologija. Borum (2011:12) ukazuje da proces radikalizacije često uključuje faze identifikacije s određenom grupom, internalizacije ideologije i konačne mobilizacije, što je posebno izraženo kod mladih. Psihološki aspekti radikalizacije uključuju i faktore poput traume, frustracije i osjećaja nepravde, djeca koja su izložena nasilju, konfliktima ili porodičnim problemima mogu biti sklonija traženju alternativnih oblika identifikacije koji im pružaju osjećaj sigurnosti i kontrole. U takvim okolnostima, ekstremističke grupe mogu ponuditi strukturiran okvir koji djeluje privlačno u odnosu na haotično okruženje u kojem djeca odrastaju. Ova dinamika posebno je izražena u područjima zahvaćenim oružanim sukobima, gdje djeca često nemaju pristup stabilnim institucijama i podršci.

Porodično okruženje predstavlja jedan od ključnih faktora u procesu radikalizacije djece. Porodica ima centralnu ulogu u socijalizaciji i formiranju vrijednosti, ali u određenim slučajevima može postati i kanal za prenošenje ekstremističkih ideologija. Djeca koja odrastaju u porodicama u kojima su prisutni radikalni stavovi imaju veću vjerovatnoću da usvoje slične obrasce ponašanja i razmišljanja. U kontekstu stranih boraca, zabilježeni su slučajevi gdje su djeca zajedno s roditeljima odlazila u konfliktne zone, gdje su bila izložena intenzivnoj ideološkoj indoktrinaciji (Azinović, 2018:70). Ovakva iskustva imaju dugoročne posljedice na razvoj djece i njihovu sposobnost reintegracije u društvo. Pored toga, disfunkcionalne porodice, obilježene nasiljem, siromaštvom ili nedostatkom roditeljske brige, mogu dodatno povećati ranjivost djece, te u takvim slučajevima, djeca mogu tražiti alternativne izvore podrške i pripadnosti, što ih čini podložnim uticajima ekstremističkih grupa. Bloom (2019:82) naglašava da socio-ekonomski uslovi i porodična nestabilnost često djeluju kao katalizatori radikalizacije, posebno kada su povezani sa osjećajem marginalizacije i isključenosti, dok društveni faktori predstavljaju širi kontekst unutar kojeg se odvija radikalizacija. Siromaštvo, nezaposlenost i nedostatak obrazovnih prilika često se navode kao ključni uzroci povećane ranjivosti mladih. UNDP (2017:45) ukazuje da percepcija nepravde i nejednakosti može imati snažan uticaj na radikalizaciju, jer stvara osjećaj frustracije i besperspektivnosti. U takvim okolnostima, ekstremističke ideologije mogu djelovati kao alternativni okvir koji nudi objašnjenje i rješenje za postojeće probleme. Takođe, obrazovni sistem igra značajnu ulogu u prevenciji, ali i potencijalno u radikalizaciji, kvalitetno obrazovanje može doprinijeti razvoju kritičkog mišljenja i otpornosti na ekstremističke narative, dok nedostatak obrazovnih resursa ili prisustvo ideološki obojenih sadržaja može imati suprotan efekat. U nekim slučajevima, obrazovne institucije su korištene kao platforme za širenje ekstremističkih

ideologija, što dodatno komplikuje njihovu ulogu u društvu. Digitalni prostor predstavlja savremeni faktor koji ima sve veći utjecaj na radikalizaciju djece. Internet i društvene mreže omogućavaju pristup velikom broju informacija, ali istovremeno olakšavaju širenje ekstremističkih sadržaja. Zelin (2017:16) ukazuje da digitalne platforme omogućavaju stvaranje virtualnih zajednica koje mogu imati snažan utjecaj na identitet mladih. Kroz takve zajednice, djeca mogu biti izložena kontinuiranoj propagandi koja normalizuje nasilje i promoviše ekstremističke vrijednosti. Politički i sigurnosni kontekst takođe ima ulogu u oblikovanju radikalizacijskih procesa, konflikti, politička nestabilnost i slabe institucije stvaraju okruženje u kojem ekstremističke organizacije mogu lakše djelovati. Schmid (2011:301) naglašava da nedostatak efikasnih institucija i vladavine prava može doprinijeti širenju ekstremizma, jer smanjuje povjerenje građana u državu i njene mehanizme zaštite. Radikalizacija djece u Bosni i Hercegovini treba da se posmatra kroz specifične društvene i političke okolnosti, postkonfliktno naslijeđe, etničke podjele i složen institucionalni sistem stvaraju jedinstven okvir koji utiče na sigurnosnu dinamiku. Iako BiH nije suočena s masovnom radikalizacijom djece, određeni faktori rizika su prisutni, uključujući socio-ekonomske izazove, nezaposlenost mladih i fragmentaciju obrazovnog sistema (Turčalo, 2019:53). Poseban izazov predstavlja povratak porodica sa stranih ratišta, uključujući djecu koja su bila izložena ekstremističkim ideologijama i traumatskim iskustvima. Ova djeca zahtijevaju specifične programe rehabilitacije i reintegracije, koji uključuju psihološku podršku, obrazovanje i socijalnu inkluziju. Nedostatak sistemskih rješenja u ovoj oblasti može predstavljati dugoročni sigurnosni rizik. Takođe, u BiH je prisutan uticaj različitih on-line narativa koji mogu doprinijeti radikalizaciji mladih. Iako ne postoje dokazi o široko rasprostranjenoj zloupotrebi djece u terorističkim organizacijama, prisustvo ekstremističkih sadržaja na internetu zahtijeva kontinuiranu pažnju i razvoj preventivnih strategija. Faktori radikalizacije djece ukazuju na složenost ovog fenomena i potrebu za multidisciplinarnim pristupom. Individualni, porodični, društveni i politički faktori djeluju zajedno, stvarajući različite puteve radikalizacije. Razumijevanje ovih faktora predstavlja osnovu za razvoj efikasnih politika prevencije, deradikalizacije i rehabilitacije, koje će biti prilagođene specifičnostima lokalnog i globalnog konteksta.

Propaganda i prisila kao mehanizmi zloupotrebe djece

Zloupotreba djece u terorističkim i srodnim oružanim organizacijama ne može se adekvatno razumjeti bez detaljne analize ključnih mehanizama putem kojih se ta zloupotreba ostvaruje. U savremenim studijama bezbjednosti posebno se izdvajaju propaganda i prisila kao dva osnovna, međusobno povezana instrumenta koji omogućavaju regrutovanje, kontrolu i dugoročnu eksploataciju djece. Iako se analitički mogu razdvojiti, u praksi se ovi mehanizmi često prepliću, stvarajući kompleksan okvir djelovanja u kojem je teško, jasno odrediti granice između dobrovoljnog i prisilnog učešća. Propaganda, kao oblik strateške komunikacije, predstavlja jedan od najvažnijih alata savremenih terorističkih organizacija, njena funkcija nije ograničena na širenje ideologije, već obuhvata i oblikovanje identiteta, vrijednosti i percepcija ciljne populacije. Takođe, propaganda dobija dodatnu dimenziju, jer se oslanja na specifične razvojne karakteristike mladih, uključujući emocionalnu osjetljivost, potrebu za pripadanjem i sklonost ka pojednostavljenim interpretacijama stvarnosti. Winter (2015:57) ukazuje da su propagandni materijali savremenih terorističkih organizacija, posebno ISIS-a, pažljivo dizajnirani kako bi bili vizuelno atraktivni i emocionalno snažni. Djeca se u tim sadržajima često prikazuju kao simboli nevinosti i budućnosti, ali istovremeno i kao aktivni učesnici u borbi, čime se stvara snažan narativ o generacijskoj misiji. Ovakva reprezentacija ima dvostruki efekat s jedne strane normalizuje njihovo učešće dok s druge strane motiviše drugu djecu da se identifikuju sa tim ulogama. Slične nalaze potvrđuje i Speckhard (2016:64), koja naglašava da propagandni narativi često nude osjećaj svrhe, heroizma i pripadnosti, što je posebno privlačno mladima koji se suočavaju sa identitetskim krizama. U tom smislu, propaganda djeluje kao proces socijalizacije, kroz koji djeca

internalizuju vrijednosti i norme ekstremističkih organizacija. Važno je naglasiti da ovaj proces nije uvijek eksplicitan, već se često odvija kroz suptilne i dugotrajne oblike uticaja. Konkretniji primjeri propagande mogu se uočiti u djelovanju ISIS-a, gdje su djeca uključivana u video sadržaje koji su imali za cilj demonstraciju lojalnosti i ideološke posvećenosti. Iako su ti sadržaji primarno usmjereni na širu publiku, njihov uticaj na djecu kao ciljnu grupu ne može se zanemariti. Ovakvi primjeri ukazuju na to da propaganda ne djeluje samo kao sredstvo regrutovanja, već i kao mehanizam legitimizacije. U kontekstu PKK/YPG, propaganda ima nešto drugačiji karakter, ali zadržava iste osnovne funkcije. Umjesto religijskih narativa, naglasak je često na političkim i identitetskim temama, uključujući borbu za prava, slobodu i kolektivni identitet. Djeca i mladi se u tim narativima prikazuju kao aktivni učesnici u društvenoj borbi, što može imati snažan mobilizacijski efekat, te ovakav pristup potvrđuje tezu da propaganda može biti prilagođena različitim ideološkim okvirima, ali da njena osnovna funkcija ostaje ista.

Za razliku od propagande, prisila predstavlja direktniji i vidljiviji mehanizam zloupotrebe djece. Ona se manifestuje kroz različite oblike pritiska, uključujući fizičku prijetnju, psihološku manipulaciju i socio-ekonomske ucjene. Bloom (2019:74) ukazuje da prisila često uključuje otmice, prijetnje porodicama ili iskorištavanje ranjivih društvenih grupa, čime se osigurava kontinuiran priliv novih članova. Primjeri prisile posebno su izraženi u djelovanju Boko Harama, gdje su djeca često nasilno regrutovana i korištena u različitim aktivnostima. Iako se kontekst razlikuje, slični obrasci mogu se uočiti i u drugim organizacijama. Human Rights Watch (2018) dokumentuje slučajeve u kojima su porodice prijavljivale nestanak djece i sumnju na njihovo prisilno uključivanje u oružane strukture, uključujući i kurdske formacije u Siriji. Ovi nalazi ukazuju na to da prisila ostaje važan element u procesu regrutovanja, bez obzira na ideološki okvir, prisila ne mora uvijek biti direktna, u mnogim slučajevima ona se manifestuje kroz strukturalne uslove koji ograničavaju izbor djece. Siromaštvo, nedostatak obrazovanja i društvena marginalizacija mogu stvoriti situacije u kojima djeca nemaju realne alternative, što dovodi do tzv. „prinudnog izbora“. UNDP (2017:45) naglašava da ovakvi uslovi povećavaju ranjivost pojedinaca i olakšavaju njihovu eksploataciju. Analitički posmatrano, ključni problem u razlikovanju propagande i prisile leži u njihovoj međusobnoj isprepletenosti. U mnogim slučajevima, propaganda se koristi kao uvod u proces koji kasnije uključuje elemente prisile. Djeca koja su prethodno izložena ideološkim narativima sklonija su prihvatanju uloge u organizaciji, čak i kada se suoče sa pritiskom. S druge strane, prisila može biti legitimizovana kroz propagandu, čime se smanjuje otpor i povećava kontrola. Neumann (2013:874) ukazuje da radikalizacija nije binaran proces, već kontinuum u kojem različiti faktori djeluju istovremeno. Ova perspektiva posebno je važna za razumijevanje zloupotrebe djece, jer ukazuje da njihovo uključivanje nije rezultat jedne odluke, već kompleksnog procesa koji uključuje više nivoa utjecaja. Propaganda i prisila nemaju direktnu manifestaciju u obliku organizovanog regrutovanja djece u terorističke strukture u Bosni i Hercegovini, ali su prisutni određeni elementi koji zahtijevaju pažnju. Digitalni prostor omogućava širenje različitih ideoloških narativa, koji mogu uticati na mlade, posebno u kontekstu socio-ekonomskih izazova i identitetskih pitanja. U tom smislu, propaganda predstavlja potencijalni rizik, dok prisila ima indirektniji karakter. Razumijevanje ovih mehanizama predstavlja osnovu za razvoj efikasnih strategija prevencije i zaštite djece, ali i za šire razumijevanje savremenih sigurnosnih prijetnji.

Prevencija i deradikalizacija djece u kontekstu savremenih bezbjednosnih izazova

Prevencija zloupotrebe djece u terorističkim organizacijama i procesi njihove deradikalizacije predstavljaju ključne segmente savremenih bezbjednosnih politika. Za razliku od tradicionalnih pristupa koji su se dominantno oslanjali na represivne mjere, savremeni koncepti sve više naglašavaju

značaj preventivnog i rehabilitacijskog djelovanja, posebno kada je riječ o djeci kao specifično ranjivoj kategoriji. Ovakav pristup proizlazi iz razumijevanja da se radikalizacija ne može efikasno suzbiti isključivo sigurnosnim instrumentima, već zahtijeva integraciju društvenih, obrazovnih i psiholoških strategija. U teorijskom smislu, prevencija se može posmatrati kroz tri nivoa: primarni, sekundarni i tercijarni, primarni nivo usmjeren je na širu populaciju i ima za cilj smanjenje faktora rizika kroz unapređenje društvenih uslova. Sekundarni nivo fokusira se na rizične grupe i rane znakove radikalizacije, dok tercijarna nivo obuhvata deradikalizaciju i reintegraciju pojedinaca koji su već bili izloženi ekstremističkim uticajima (Borum, 2011:12). Ova podjela omogućava sistematski pristup koji je posebno važan u radu sa djecom. Jedan od ključnih elemenata primarne prevencije jeste obrazovanje, obrazovni sistemi imaju potencijal da razvijaju kritičko mišljenje, medijsku pismenost i vrijednosti tolerancije, čime se smanjuje utjecaj propagande. UNICEF (2017:24) naglašava da obrazovanje može igrati centralnu ulogu u prevenciji nasilnog ekstremizma, posebno kada uključuje sadržaje koji promovišu dijalog, razumijevanje i nenasilno rješavanje konflikata. U tom kontekstu, škole ne predstavljaju samo mjesta prenosa znanja, već i ključne aktere u izgradnji društvene otpornosti.

Porodica, kao primarna socijalna jedinica, ima jednako važnu ulogu, stabilno porodično okruženje može djelovati kao zaštitni faktor, dok disfunkcionalni odnosi mogu povećati ranjivost djece. Programi podrške porodicama, posebno u socio-ekonomski ugroženim sredinama, mogu doprinijeti smanjenju rizika od radikalizacije. Ova dimenzija posebno dolazi do izražaja u kontekstima gdje su roditelji suočeni sa vlastitim izazovima, uključujući siromaštvo i društvenu marginalizaciju (Lesko-Tadić, 2024:7). Sekundarna prevencija zahtijeva razvijene mehanizme za rano prepoznavanje rizičnih obrazaca ponašanja, u tom smislu, ključnu ulogu imaju obrazovne institucije, centri za socijalni rad i lokalne zajednice. Identifikacija promjena u ponašanju, izolacije ili izražavanja ekstremnih stavova treba da omogući pravovremenu intervenciju. Međutim, ovakvi pristupi moraju biti pažljivo balansirani kako bi se izbjegla stigmatizacija djece i mladih. Digitalni prostor predstavlja poseban izazovu pgledu prevencije, savremene terorističke organizacije koriste internet kao glavni kanal za širenje propagande i regrutovanje. Zelin (2017:18) ukazuje da on-line platforme omogućavaju kontinuiranu izloženost ideološkim sadržajima, što može ubrzati proces radikalizacije. Prevencija u ovom domenu zahtijeva kombinaciju tehničkih mjera, poput uklanjanja ekstremističkog sadržaja, i edukativnih pristupa koji razvijaju sposobnost kritičkog analiziranja informacija.Tercijarna prevencija, odnosno deradikalizacija, predstavlja najkompleksniji segment, posebno kada je riječ o djeci, djeca koja su bila izložena ekstremističkim ideologijama ili učestvovala u aktivnostima takvih organizacija često nose duboke psihološke posljedice. Horgan (2005:150) naglašava da proces napuštanja ekstremističkih grupa zahtijeva dugotrajan rad na promjeni identiteta i uvjerenja, što je kod djece dodatno osjetljivo zbog njihove razvojne faze. Programi deradikalizacije obično uključuju kombinaciju psihološke podrške, obrazovanja i socijalne reintegracije. Speckhard (2016:64) ističe da je ključ uspjeha ovih programa individualizovan pristup koji uzima u obzir specifične okolnosti svakog djeteta, u tom smislu ne postoji univerzalni model, već se programi moraju prilagođavati kontekstu i potrebama korisnika.

Iskustva iz različitih zemalja pokazuju da uspješni programi reintegracije uključuju i širu zajednicu. Stigmatizacija i društvena izolacija mogu otežati proces povratka u normalan život, što povećava rizik od ponovne radikalizacije. Zbog toga je važno razvijati programe koji uključuju lokalne zajednice, škole i nevladine organizacije. Prevencija i deradikalizacija u Bosni i Hercegovini imaju specifične izazove, postkonfliktno naslijeđe, institucionalna složenost i socio-ekonomski problemi zahtijevaju prilagođene pristupe. Iako ne postoje masovni slučajevi zloupotrebe djece u terorističkim organizacijama, iskustvo odlaska stranih boraca i povratka njihovih porodica ukazuje na potrebu

razvoja sistemskih rješenja. Azinović (2018:70) naglašava da BiH mora razvijati preventivne strategije koje će biti zasnovane na lokalnim specifičnostima, uključujući rad sa mladima i jačanje institucionalnih kapaciteta. Turčalo (2019:54) dodatno ističe značaj multisektorske saradnje, koja uključuje sigurnosne institucije, obrazovni sistem i civilno društvo. Poseban izazov predstavlja reintegracija djece povratnika sa stranih ratišta. Ova djeca često su izložena traumama i ideološkim uticajima, što zahtijeva specijalizovane programe podrške, kključnu ulogu imaju psihološke službe, ali i obrazovne institucije koje mogu doprinijeti njihovoj socijalizaciji. Na međunarodnom nivou, saradnja između država i organizacija predstavlja važan element prevencije, razmjena informacija, zajednički programi i implementacija međunarodnih standarda mogu doprinijeti efikasnijem odgovoru na ovaj problem. Međutim, praksa pokazuje da postoji jaz između normativnog okvira i njegove primjene, što ukazuje na potrebu dodatnih napora. Kombinacija obrazovnih, socijalnih i sigurnosnih mjera predstavlja osnovu za smanjenje rizika i zaštitu djece, u tom procesu, ključnu ulogu imaju institucije, porodica i šira društvena zajednica, dok međunarodna saradnja dodatno doprinosi efikasnosti odgovora. Samo kroz ovakav sveobuhvatan pristup moguće je odgovoriti na izazove koje donosi savremeni terorizam i osigurati adekvatnu zaštitu djece kao jedne od najranjivijih kategorija društva.

Pravni okviri (međunarodni i domaći) za zaštitu djece od zloupotrebe u terorizmu

Zaštita djece u ovom kontekstu temelji se na principu da je dijete, čak i kada je vrbovano od strane terorističkih grupa, primarno žrtva kršenja ljudskih prava. Zloupotreba djece u terorističkim organizacijama predstavlja fenomen koji je u savremenom pravnom poretku prepoznat kroz više međusobno povezanih normativnih sistema, uključujući međunarodno pravo ljudskih prava, međunarodno humanitarno pravo i nacionalno krivično zakonodavstvo. Iako propaganda i prisila kao mehanizmi regrutovanja i eksploatacije djece nisu uvijek eksplicitno normirani kao posebne pravne kategorije, njihova suština je obuhvaćena kroz zabranu regrutovanja, iskorištavanja i podsticanja na nasilje. U tom smislu, pravni okvir se razvija kao kombinacija direktnih zabrana i indirektnih normi koje zajedno čine osnovu zaštite djece. Na međunarodnom nivou, temeljni dokument predstavlja *Konvencija o pravima djeteta (Convention on the Rights of the Child, 1989),* koja uspostavlja univerzalni standard zaštite djece. Član 38. Konvencije obavezuje države da preduzmu sve moguće mjere kako bi spriječile učešće djece mlađe od 15 godina u neprijateljstvima. Iako ovaj prag ne odgovara savremenim standardima u potpunosti, značaj Konvencije ogleda se u njenom sveobuhvatnom pristupu zaštiti djece, uključujući pravo na život, razvoj i zaštitu od nasilja i eksploatacije. Upravo ove odredbe čine osnov za razumijevanje zloupotrebe djece u terorističkim organizacijama kao ozbiljnog kršenja međunarodnog prava. Dalji razvoj normativnog okvira ostvaren je kroz *Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o učešću djece u oružanim sukobima (2000),* koji podiže minimalnu dob za obavezno regrutovanje na 18 godina i izričito zabranjuje regrutovanje djece od strane nedržavnih oružanih grupa. Ova zabrana ima direktnu primjenu na terorističke organizacije, čime se jasno definiše pravni standard u odnosu na praksu koja je predmet ovog rada. Time se dodatno potvrđuje da svako uključivanje djece u aktivnosti takvih organizacija predstavlja kršenje međunarodnih obaveza. U okviru međunarodnog humanitarnog prava, značajnu ulogu imaju *Ženevske konvencije (1949)* i njihovi *Dopunski protokoli (1977),* posebno *Dopunski protokol II*, koji se odnosi na nemunarodne oružane sukobe. Ove norme zabranjuju regrutovanje djece i naglašavaju njihovu posebnu zaštitu kao civilnog stanovništva. Iako su primarno usmjerene na oružane sukobe, njihova primjena obuhvata i situacije u kojima djeluju terorističke organizacije, posebno kada se radi o organizovanim nasilnim strukturama. Krivičnopravni aspekt međunarodne zaštite dodatno je ojačan kroz *Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda (1998),* koji u članu 8. kvalifikuje regrutovanje djece mlađe od 15 godina ili njihovo korištenje u neprijateljstvima kao ratni zločin. Ova odredba ima poseban značaj jer omogućava individualnu krivičnu odgovornost, čime se

jasno šalje poruka o nedopustivosti ovakvih praksi. U kontekstu borbe protiv terorizma, važnu ulogu imaju *Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija,* posebno *Rezolucija 1373 (2001),* koja obavezuje države da spriječe finansiranje i podršku terorizmu, te *Rezolucija 2178 (2014)*, koja se odnosi na strane terorističke borce. Iako ove rezolucije ne adresiraju direktno djecu, one stvaraju okvir koji omogućava suzbijanje regrutovanja i propagande, uključujući i one usmjerene prema mladima. Posebno značajan segment međunarodnog okvira čini *agenda „Djeca i oružani sukobi"*, uključujući *Rezoluciju 1612 (2005)*, kojom se uspostavlja mehanizam praćenja i izvještavanja o kršenjima prava djece. Ovaj mehanizam obuhvata i regrutovanje, prisilu i iskorištavanje djece, čime se indirektno adresiraju ključni elementi zloupotrebe u terorističkim organizacijama. Kada je riječ o propagandi, njen pravni tretman razvija se kroz instrumente koji zabranjuju podsticanje na nasilje. U tom kontekstu, značajna je *Konvencija Vijeća Evrope o sprječavanju terorizma (2005)*, koja kriminalizuje javno podsticanje na terorizam, regrutovanje i obuku. Ova konvencija predstavlja jedan od rijetkih dokumenata koji eksplicitno prepoznaje propagandu kao pravni problem, što je posebno važno u savremenim uslovima digitalne radikalizacije.

Na domaćem nivou, Bosna i Hercegovina je uspostavila normativni okvir koji u velikoj mjeri prati međunarodne standarde. Ključni zakon u ovoj oblasti je *Krivični zakon Bosne i Hercegovine* koji sadrži odredbe relevantne za suzbijanje terorizma. Član 201. (Terorizam) definiše osnovno krivično djelo, dok član 202a (Organizovanje terorističke grupe) i povezane odredbe kriminalizuju djelovanje organizovanih struktura. Za pitanje propagande posebno je značajna odredba koja se odnosi na javno podsticanje na terorističke aktivnosti, čime se obuhvata širenje ideoloških sadržaja koji mogu dovesti do radikalizacije. Ova norma ima direktnu primjenu u kontekstu digitalnih platformi, gdje se propaganda često usmjerava prema mladima i djeci. U kontekstu prisile, značajne su odredbe koje se odnose na trgovinu ljudima (član 186), gdje je iskorištavanje maloljetnika posebno sankcionisano. Ova norma omogućava procesuiranje slučajeva u kojima su djeca prisilno uključena u različite oblike eksploatacije, uključujući i aktivnosti povezane sa terorizmom. Na entitetskom nivou, *Krivični zakonik Republike Srpske i Krivični zakon Federacije BiH* sadrže dodatne odredbe koje se odnose na zaštitu djece, uključujući krivična djela protiv porodice i maloljetnika. Ovi zakoni dopunjuju državni okvir i omogućavaju širu zaštitu, posebno u slučajevima psihološke manipulacije i zanemarivanja. Važan segment domaćeg pravnog okvira čine i porodični zakoni, uključujući *Porodični zakon Republike Srpske i Porodični zakon Federacije BiH*, koji definišu najbolji interes djeteta kao osnovni princip. Ovi zakoni omogućavaju intervenciju institucija u situacijama kada je dijete izloženo riziku, uključujući radikalizaciju i utjecaj ekstremističkih ideologija. Pored zakonskih normi, značajnu ulogu imaju i strateški dokumenti, posebno *Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma i Strategija za borbu protiv nasilnog ekstremizma.* Ovi dokumenti prepoznaju propagandu kao ključni faktor radikalizacije i naglašavaju potrebu preventivnog djelovanja, posebno među mladima. Pravni okvir Bosne i Hercegovine obuhvata ključne aspekte zloupotrebe djece, ali ne uvijek na direktan i sistematičan način, ropaganda, kao suptilan i kompleksan fenomen, regulisana je uglavnom kroz opšte norme o podsticanju na nasilje, dok je prisila jasnije obuhvaćena kroz krivična djela poput trgovine ljudima i prinude. Ovakav pristup ukazuje na potrebu daljeg razvoja zakonodavstva, posebno u dijelu koji se odnosi na digitalnu radikalizaciju i specifične oblike manipulacije djecom.

Zaključak:

Zloupotreba djece u terorističkim organizacijama, analizirana kroz međusobno djelovanje propagande i prisile, ukazuje na duboku transformaciju prirode savremenih sigurnosnih prijetnji. Ovaj fenomen ne može se razumjeti kao izolovana devijacija unutar terorizma, već kao njegov sastavni i sistemski

element koji odražava sposobnost savremenih nasilnih aktera da se prilagođavaju promjenama u globalnom političkom, društvenom i tehnološkom okruženju. U tom smislu, djeca ne predstavljaju samo ranjivu kategoriju koja je izložena zloupotrebi, već i ključni resurs kroz koji se osigurava kontinuitet i reprodukcija ekstremističkih ideologija i organizacionih struktura. Polazeći od klasičnih teorijskih postavki, Crenshaw (2011:144) naglašava da terorizam treba razumjeti kao racionalan oblik političkog djelovanja, u kojem organizacije donose strateške odluke u cilju maksimizacije efekata svojih aktivnosti. Uključivanje djece, posmatrano iz ove perspektive, ne predstavlja anomaliju, već logičnu adaptaciju uslovljenu potrebom za dugoročnim opstankom i širenjem utjecaja. Djeca, kao fleksibilan i podložan segment populacije, omogućavaju organizacijama da prevaziđu ograničenja u regrutovanju odraslih, ali i da osiguraju generacijsku reprodukciju ideologije. Međutim, ovakav racionalistički okvir, iako analitički koristan, ostaje nedovoljan za potpuno razumijevanje fenomena, jer zanemaruje kompleksnost procesa kroz koje djeca postaju dio takvih struktura. U tom smislu, značajan doprinos pruža Sageman (2004:68), koji radikalizaciju posmatra kao društveni proces ukorijenjen u mrežama i odnosima, a ne isključivo kao rezultat individualnih odluka. Ova perspektiva omogućava dublje razumijevanje načina na koji djeca, kroz interakciju sa okruženjem, internalizuju norme i vrijednosti ekstremističkih grupa. Radikalizacija djece ne može se posmatrati kao izolovan čin, već kao proces socijalizacije koji se odvija u specifičnim društvenim i političkim okolnostima. U tom procesu, propaganda i prisila djeluju kao ključni mehanizmi koji oblikuju percepciju stvarnosti i ograničavaju mogućnost izbora. Analiza provedena u ovom radu potvrđuje da propaganda predstavlja centralni instrument kroz koji terorističke organizacije oblikuju identitet i vrijednosni sistem djece. Za razliku od tradicionalnih oblika propagande, savremeni pristupi karakterišu sofisticiranost, prilagodljivost i intenzivna upotreba digitalnih tehnologija. Winter (2015:60) ukazuje da propaganda ISIS-a koristi vizuelno atraktivne i emocionalno snažne sadržaje kako bi stvorila osjećaj pripadnosti i smisla, dok Speckhard (2016:65) naglašava da takvi narativi nude jednostavne odgovore na kompleksne društvene probleme. Djeca, zbog svoje razvojne faze, posebno su podložna ovakvim utjecajima, jer traže jasno definisane identitete i strukture koje pružaju sigurnost.

Međutim, propaganda sama po sebi nije dovoljna za objašnjenje obima i intenziteta zloupotrebe djece. Upravo tu dolazi do izražaja uloga prisile, koja osigurava kontinuitet i kontrolu nad regrutovanim pojedincima. Prisila može imati različite oblike, od direktnog nasilja i otmica, do suptilnijih oblika pritiska koji proizlaze iz socio-ekonomskih okolnosti. U mnogim slučajevima, djeca se nalaze u situacijama u kojima ne postoji realna alternativa, što dovodi do fenomena „prinudnog izbora“. Ovakva situacija dodatno zamagljuje granicu između dobrovoljnog i prisilnog učešća, čineći analizu kompleksnijom. Takođe, propaganda i prisila ne djeluju kao odvojeni mehanizmi, već kao integrisan sistem koji omogućava efikasnu eksploataciju djece. Propaganda stvara ideološki okvir koji legitimiše nasilje i daje mu smisao, dok prisila osigurava disciplinu i sprječava odstupanje. Ova međusobna povezanost proizvodi specifičan oblik socijalizacije, u kojem djeca internalizuju norme koje su u suprotnosti sa univerzalnim vrijednostima ljudskih prava i društvene kohezije. Takav proces ima dugoročne posljedice, jer oblikuje generacije koje su odrastale u kontekstu nasilja i ideološke isključivosti. Empirijski primjeri dodatno potvrđuju ove nalaze, organizacije poput ISIS-a, Boko Harama i Al-Shabaaba razvile su sistematske programe za uključivanje djece, koji kombinuju propagandu i prisilu u cilju stvaranja lojalnih i operativno sposobnih članova. Istovremeno, slučajevi povezani sa PKK/YPG, dokumentovani u izvještajima Human Rights Watcha (2018) i Ujedinjenih nacija (2020), ukazuju da ovaj fenomen nije ograničen na jednu ideološku matricu. Bez obzira na političke ili ideološke razlike, osnovni mehanizmi ostaju slični, što potvrđuje univerzalnost fenomena, ova univerzalnost ima značajne implikacije za studije bezbjednosti. Prije svega, ona ukazuje na potrebu napuštanja pojednostavljenih narativa koji određene oblike terorizma posmatraju kao

izolovane ili specifične. Umjesto toga, potrebno je razvijati teorijske okvire koji prepoznaju zajedničke obrasce i mehanizme.

Dodatno, UNDP (2017:47) ukazuje na povezanost između socio-ekonomskih faktora i radikalizacije, naglašavajući da siromaštvo, nejednakost i nedostatak perspektive povećavaju ranjivost pojedinaca. U slučaju djece, ovi faktori imaju još izraženiji utjecaj, jer ograničavaju mogućnost izbora i povećavaju osjetljivost na manipulaciju. Ova perspektiva omogućava razumijevanje zloupotrebe djece kao posljedice šireg društvenog konteksta, a ne samo kao rezultata djelovanja pojedinačnih organizacija. U Bosni i Hercegovini, analiza ukazuje na specifičan spoj faktora koji zahtijevaju pažljivo razmatranje, iako ne postoje masovni oblici zloupotrebe djece u terorističkim organizacijama, prisutni su određeni elementi koji mogu predstavljati rizik. Azinović (2018:67) naglašava da postkonfliktno nasljeđe, zajedno sa socio-ekonomskim izazovima, može stvoriti prostor za razvoj radikalnih narativa, dok Turčalo (2019:53) ukazuje na značaj političkog i društvenog konteksta u oblikovanju sigurnosnih prijetnji. Posebno je značajan uticaj digitalnog prostora, koji omogućava širenje propagande i stvaranje transnacionalnih mreža. Djeca i mladi, kao najaktivniji korisnici digitalnih tehnologija, predstavljaju posebno ranjivu grupu. U tom smislu, savremeni terorizam prevazilazi fizičke granice i ulazi u sferu virtualnog prostora, što dodatno komplikuje odgovor institucija.

Sa stanovišta bezbjednosnih politika, ključni izazov leži u činjenici da tradicionalni pristupi, zasnovani na represiji i kontroli nisu dovoljni za suočavanje sa ovim fenomenom. Radikalizacija djece odvija se kroz procese koji su duboko ukorijenjeni u društvenim i psihološkim strukturama, što zahtijeva integrisan pristup. Koncept ljudske bezbjednosti, koji stavlja fokus na pojedinca i njegove potrebe, pruža adekvatan teorijski okvir za razvoj takvih strategija. Prevencija, kao centralni element odgovora, mora biti usmjerena na smanjenje faktora rizika i jačanje otpornosti društva. Obrazovanje, porodica i lokalna zajednica imaju ključnu ulogu u tom procesu. Razvoj kritičkog mišljenja, jačanje socijalne kohezije i unapređenje socio-ekonomskih uslova mogu značajno doprinijeti smanjenju ranjivosti djece. Istovremeno, deradikalizacija i reintegracija zahtijevaju individualizovan pristup koji uzima u obzir specifične potrebe i iskustva djece. Kompleksnost zloupotrebe djece u terorističkim organizacijama proizlazi iz međusobne povezanosti propagande, prisile i šireg društvenog konteksta, što onemogućava jednostavna i univerzalna rješenja, analiza pokazuje da je riječ o fenomenu koji zahtijeva kontinuirano teorijsko preispitivanje i praktičnu adaptaciju odgovora.

LITERATURA:

Azinović, V. (2018). *Razgovori o terorizmu i nama (*2014-2018, Sarajevo. (ISBN 978-9926-8097-7-5).

Bilandžić, M. (2010). *Terorizamu u teoriji i teorijskim perspektivama.* Zagreb. Društvo istraživača. https://hrcak.srce.hr/file/107832

Bloom, M. (2019). *Small arms: Children and terrorism*. Ithaca: Cornell University Press.

Borum, R. (2011). *Radicalization into violent extremism*. Journal of Strategic Security, 4(4),

Crenshaw, M. (2011). *Explaining terrorism*. London: Routledge.

Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism* (2nd ed.). New York: Columbia University Press.

Horgan, J. (2004). *The psychology of terrorism*. London: Routledge.

Kovačević, S. (2011). *Globalna opasnost od terorizma i najpoznatije terorističke organizacije Evrope,* Banja Luka. Zbornik radova – Suprostavljanje terorizmu – Međunarodni standardi i pravna regulativa. Visoka škola unutrašnjih poslova,

Lesko-Tadić K. (2024). *Prevencija radikalizacije i nasilnoga ekstremizma: Znanstveno utemeljen pristup.* Mostar. DOI članka: 10.47960/2831-0322.2024.1.28.127. https://hrcak.srce.hr/file/464803

Mijalković, S. (2009). *Nacionalna bezbednost.* Beograd. KPA.

Neumann, P. (2013). *The trouble with radicalization.* International Affairs, 89(4).

Schmid, A. (2011). *The Routledge handbook of terrorism research*. London: Routledge.
Simić, D. (2002). *Nauka o bezbjednosti - Savremeni pristupi bezbjednosti.* Beograd Fakultet političkih nauka.
Speckhard, A. (2016). *Talking to terrorists*. Advances Press.
Turčalo, S. (2019). *Radikalizacija i nasilni ekstremizam u BiH*. Sarajevo: FPN.
Winter, C. (2015). *The virtual caliphate*. Quilliam Foundation.
Zelin, A. Y. (2017). *ISIS and foreign fighter recruitment*. Washington Institute.

Međunarodni i domaći pravni propisi

Konvencija o pravima djeteta (Convention on the Rights of the Child), 1989.
Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o učešću djece u oružanim sukobima 2000. god.
Ženevske konvencije (1949) i njihovi Dopunski protokoli (1977), Dopunski protokol II.
Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda (1998).
Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, Rezolucija 1373 (2001), Rezolucija 2178 (2014).
Konvencija Vijeća Evrope o sprječavanju terorizma (2005).
Krivični zakon Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 3/03).
Krivični zakon Republike Srpske („Sl. glasnik RS“, br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021, 89/2021, 73/2023, „Sl. glasnik BiH“, br. 9/2024 - odluka US BiH, „Sl. glasnik RS“ 105/2024 - odluka US, 19/2025, „Sl. glasnik BiH", br. 14/2025 - odluka US BiH i „Sl. glasnik RS“, br. 31/2025, 85/2025 - odluka US i 25/2026).
Krivični zakon FBiH („Sl. novine FBiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, 75/2017, 31/2023 i 58/2025).
Porodični zakon RS („Službeni glasnik RS“ br. 54/2002).
Porodični zakon Federacije BiH („Službene novine FBiH“, br. 35/2005, 41/2005 - ispravka., 31/2014 i 32/2019).
Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma 2021 – 2026.
Strategija “Protect EU“ 2026. godine.
OSCE (2018) *Countering Violent Extremism* https://www.osce.org/secretariat/107012
UNDP (2017) *Journey to Extremism in Africa* New York: UNDP. https://www.undp.org/publications/journey-extremism-africa
UNICEF (2017) *Preventing Violent Extremism Through Education.* New York: UNICEF. https://www.unicef.org/reports/preventing-violent-extremism-through-education
United Nations (1989) *Convention on the Rights of the Child* https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child
United Nations (2000) *Optional Protocol on Children in Armed Conflict* https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/opacrc.aspx

Dodatno korištena literatura

Moghadam, A. (2015). *Radicalization and terrorism*. London: Routledge. https://www.routledge.com/Radicalization-and-Terrorism/Moghadam/p/book/9780415780098
Ness, C. D. (ed. 2008). *Female Terrorism and Militancy – Agency, Utility and Organization.* London: Routledge.
Oldfield, R. W. (1988). *The Application of Criminal Intelligence Analysis Techniques to Major Crime Investigation: An Evaluation Study*. London, UK: Home Office.
Petrović, N. (2013). *Radikalizacija i ekstremizam*. Beograd: Institut za političke studije.
Silke, A. (2014). *Prisons, terrorism and extremism*. London: Routledge. https://www.routledge.com/Prisons-Terrorism-and-Extremism/Silke/p/book/9780415814628
Simeunović, D. (2009). *Terorizam.* Beograd. Pravni fakultet Beograd,
Stojanović, S. (2016). *Globalizacija između kraja i povratka istorije.* Beograd. Vojno delo br. 3/16. https://www.vojnodelo.mod.gov.rs/arhiva.php?
Vilić, D.; Todorović, B. (1999). *Terorizmom u novi svetski poredak*. Beograd. Grafomark

ABUSE OF CHILDREN IN TERRORIST ORGANIZATIONS BETWEEN PROPAGANDA AND COERCION

Jadranka Stojanović
Doctoral student at the security doctoral studies of FKKSS Sarajevo

Abstract: *The abuse of children in terrorist organizations represents a serious security, legal and humanitarian problem of modern society. The paper analyzes the abuse of children in terrorist organizations as a complex security and social phenomenon, with a special focus on the interaction of propaganda and coercion as key mechanisms of their instrumentalization. Contemporary forms of terrorism are characterized by high adaptability and the ability to use vulnerable social categories, among which children occupy a special place due to their susceptibility to influences and limited capacities for autonomous decision-making. The paper discusses the factors that contribute to the radicalization of children, including individual, family, social and political circumstances, as well as the role of digital space in the spread of extremist narratives. A special segment of the work is devoted to the analysis of the context of Bosnia and Herzegovina, where the post-conflict legacy, social divisions and institutional challenges shape specific security dynamics. Contemporary approaches to prevention, deradicalization and rehabilitation of children are also considered, with an emphasis on the need for integrated and multidisciplinary strategies. The work points to the importance of developing effective policies that simultaneously protect children and contribute to the long-term stability and security of society.*

Key words: *abuse of children, modern terrorism, coercion, propaganda, radicalizatio.*